

חזרה

חיפזון וכפיה, הדרגה וחופש

דברנו על המושגים 'חיפזון' ו'כפיה' והסברנו למה אלו דברים שבאים יחדיו. הסיבה היא שכשמדובר על דבר שאין לנו יכולת להבין אותו ובכל זאת הוא פועל, אז הוא לא פועל דרך התהליכים שלנו. אצל המין האנושי ההתפתחות היא תהליך אבולוציוני, תהליך הדרגתי ומתון. אבל עם ישראל לא פרח במצרים, להיפך הוא נבל שם. התורה לא יכולה להופיע משם בתהליך אבולוציוני, לכן וודאי שהגאולה צריכה לבוא בחיפזון ולא בהדרגה. ממילא גם כשהתורה מופיעה היא תהיה כפייתית. הרב מדגיש שתי נקודות, הראשונה שהתורה באה לתאר את כל המרחב, כשבעצם אנחנו חיים במרחב מאוד קטן, והשנייה שהתורה באה לעשות תהליך של עומק, להיכנס לתוך התת מודע ולעומקים של המציאות, ושם לייצר תהליכים חדשים ועומקים חדשים, ואילו תהליך וולונטרי הוא שטחי ורדוד. לכן ברור שחיפזון, כלומר, תהליך אלוקי שאיננו לפי התוכנה האנושית, הוא גם כפיית.

מצד שני ישנם המושגים 'הדרגה' ו'חופש' שגם הם באים יחדיו. תהליכים הדרגתיים הם תהליכים שבנויים על היסודות הטבעיים של האדם. דבר שבנוי על התהליך הטבעי וההדרגתי של האדם הוא דבר שבני אדם יכולים להיות שותפים בו בתודעה ובתבונה שלהם, ממילא הם יכולים לבחור בו.

בנוגע לגאולה העתידה. הרב כותב שהיא לא בחיפזון אלא בהדרגה. המשמעות של זה היא שהכלים התודעתיים של עם ישראל בשלים להיפגש עם גדלות אלוקית, כלומר, העולם בשל לגאולה ולתחיה, לכן יש תהליך הדרגתי של 'לא בחיפזון'. מצד שני הגאולה לא תבוא באופן בחירי אלא באופן של הכרח וכפיה.

הסיבה שהגאולה צריכה לבוא בתור הכרח היא, קודם כל מכיוון שהתודעה של האדם איננה שלמה, הוא צריך שירחיבו לו אותה, דבר שני, מכיוון שהתהליך צריך להתרחש במעמקי המציאות ולא על פני השטח. התהליכים הבחירים עוסקים רק ברובד המודע ולא נכנסים עד מעמקי התודעה, לכן הם לא מספיק טובים.

מהם כפיה והכרח?

כאשר אנו מדברים על כפיה והכרח, מדובר על צרכים, אלו יכולים להיות צרכים פנימיים או חיצוניים שבעצם מובילים את המציאות. צרכים חיצוניים הם תופעות כמו שהרב כותב

על מלחמת העולם הראשונה¹, או כמו המוות השחור², בהם נמחקו חלקים גדולים של החברה האנושית. בני אדם תופסים תפיסות עולם מסוימות, וכאשר בכת אחת נמחקים אוכלוסיות שלמות זה משחרר את האנושות ונפתחת האפשרות ואף הצורך לקפיצת קומה תודעתית. צרכים פנימיים הם: אירועים, מחשבות והרגשות, שמניעים את האדם להשתנות מתוכו. כמו שכותב הרב ש'אם ראית דור שאין התורה חביבה עליו³ סימן שההכנות של הדור הישן לא מספיקות בשביל לבנות את חובת התורה אצל הדור החדש, זה הזמן להוסיף דעת והגיון. שם הוא כותב ש'ההכרח הוא ציר האמונים'.

ניסים

לאור הדברים, הסברנו שהגאולה חייבת להיות ניסית, היא חייבת לבוא באופן של דליגה. כמו שהרב כותב על התפילה של הקב"ה⁴, תפילה היא לא מה שקיים כבר אלא געגוע ושאיפה. כך הגאולה היא הגעגוע והשאיפה לפי המבט שלו. אבל היא לא נס במובן הפשוט, היא נס של תחיית המתים, משהו חדש.

תפקיד הנס הרגיל, הוא לקחת את הטבע ולחשוף את ממדי העומק שלו, לבנות את עולם הבא מעל עולם הזה. כשאדם רואה את העולם הבא הוא נותן לעולם הזה משמעות אחרת. הכפירה בניסים⁵ באה כדי לרפא את העולם מהתפיסה המעוותת שהנס לא יכול לסבול את העולם הזה, שהנס מביע אלטרנטיבה לעולם הזה. כמו ש'השליח הנוצרי' אמר שהוא עושה רק דברים שהוא שונא. התפיסה הזו קיימת גם בפילוסופים המודרניים, שאדם צריך לוותר על כל האנושי. אם אדם עושה מעשה הרואי – מוסר את הנפש למען המולדת, או למען ערכים – הוא עדיין אנושי; הדמות הדתית צריכה לוותר גם על זה, לעשות את המצווה הדתית ללא וויטליות.

אבל הנס הישראלי הוא כן הרואי, הוא בא לתת משמעות עמוקה יותר לאדם האנושי. זהו גם העניין של הכהונה ומתנות הכהונה⁶ בעם ישראל, הם נותנים לנו את היחס למהירות ואיכויות. יש לעולם מהות ואיכות והיא זו שמנהלת את המציאות.

¹ אגרות ראה ג, אגרת תשלט.

² מבחינה היסטורית הוא מהווה חוליית מעבר בין ימי הבינים לעת החדשה.

³ עין איה ברכות, פרק תשיעי, רעז. וכן הוא כותב במאמר 'עבודת האלוקים' (עקבי הצאן עמ' קמ"ד ימים) שההכרח פותח את האזיקים.

⁴ עין איה ברכות, פרק ראשון, סז. ועיין ב'שיחה ליום העצמאות תשע"ג'.

⁵ אורות הקודש ג, עמ' כז. (עיין גם בעין איה שבת, פרק שני, קצג).

⁶ אורות התחיה ד; עין איה שבת, פרק שני, מ.

היחס לעולם הבא

מספרים על הגר"א שהוא בכה לפני פטירתו⁷. האם מכך אפשר להסיק שעולם הזה עדיף על פני העולם הבא? ! זה דבר מצחיק. סוף סוף אדם נפטר מהעולם הזה, סוף סוף הוא נפטר מהספקות הרוחניים והמוסריים שיש כאן, בעולם הבא הוא משוחרר מכל זה, הוא רואה את האמת. 'דוד נסתכל ביום המיתה ואמר שירה – ד' אלוקי גדלת מאוד'⁸. המוות הוא לא הסוף, להיפך הוא התחלה, ממש כמו שאדם מתעורר בבוקר⁹. העולם הזה הוא חשוך, יום יומי ואנושי, ובבוקר אדם מתעורר לגאולה. חייבים לשמוע את הפרופורציות הנכונות, ודאי שהעולם הבא הוא הדבר הכי נפלא שיש, הוא עולם הנשמות. החשיבות של עולם הבא איננה נובעת מקבלת השכר, אלא מכך שהוא פשוט מאפשר לראות את התמונה בשלמותה. לכן לא שייך שלא לדבר על עולם הבא. הסיבה שלגר"א היה עניין בעולם הזה היא, שבמדרגתו הוא בא ממדרגה של עולם הבא והוא רצה לבנות את העולם הזה¹⁰. הדבר הזה נכון רק לגבי הגר"א, ואילו אנחנו צריכים לייקר את העולם הבא, לייקר את הנשמה. עולם הבא הוא הדבר הכי חשוב, משמעותו היא לתפוס את העולם בצורה הנכונה שלו – עולם בלי נשמה הוא כלום, אי אפשר להיות בעולם כזה.

עולם הבא כל כך חשוב עד שהוא עיקר לימוד התורה – לימוד תורה לשמה הוא כשואדם רואה איך שעולם הבא מאיר בעולם הזה¹¹. מי שאין לו עולם הבא הוא כלום, הוא לא יכול להיות תלמיד חכם ולא איש רוח.

רק אחרי ההבנה שיש ערך לעולם הבא, ושצריך ליקר את העולם הבא, אפשר להבין שיש ערך גם לעולם הזה – זו תהיה משמעות אחרת לגמרי.

תפילין דרבנו תם

ר' חיים מספר¹² שפעם שאל את הגר"א האם להניח תפילין של רבינו תם כדי לצאת ידי כל השיטות. הגר"א ענה לו שאם הוא רוצה לצאת ידי כל השיטות עליו להניח עשרים וארבעה זוגות תפילין, כיוון שאם נדייק יש עשרים וארבעה אפשרויות איך לכתוב

⁷ כביכול בניגוד לגדולים בחסידות שהיו צוחקים ומצפים מתי יפטרו מהעולם הזה ויגיעו לעולם הבא.

⁸ עין איה ברכות, פרק ראשון, קל; עולת ראיה, עמ' יב ('ד' אלהי גדלת מאד').

⁹ עולת ראיה א, עמ' ג ('רבה אמונתך').

¹⁰ נפש החיים, הוצאת רובין, עמ' תנד, 'שיחות ושמעות' סעיף קס.

¹¹ אורות התורה, פרק ב, ב.

¹² נפש החיים, הוצאת רובין, עמ' תמה, 'שיחות ושמעות' סעיף קכב.

ולהניח את הפרשיות בתפילין. בעצם הוא רצה להגיד לו שאין עניין להניח תפילין של ר"ת. והוא נימק את דבריו:

אמר רבינו, הלא נמצא בזוהר הקדוש שתפילין דרבינו תם הם עולם הבא...
והשיב לי, אין אני מהדר אחר עולם הבא, והמהדר אחר עולם הבא יניח
תפילין דרבינו תם.¹³

אבל במקום אחר הוא אומר שאמנם את הגר"א לא עניין עולם הבא, אבל אותנו כן צריך לעניין עולם הבא.¹⁴ אם כן, מה הפירכה בכך שהתפילין של רבינו תם קשורים לעולם הבא?

ההסבר לדעתי הוא כזה: התפילין של רבינו תם הן התפילין של החכמה, (לזה מתכוון הגר"א כשהוא אומר שהם עולם הבא. החכמה מקבילה ל'י של שם ד', וכתוב¹⁵ שעם ה' הקב"ה ברא את העולם הבא ועם ה' את העולם הזה). ואילו התפילין של רש"י שייכות לנשמה, הן אלו שמאירות את העולם הזה ונותנות לו משמעות יותר גדולה.¹⁶

אבל לפי דרכנו אפשר להגיד שמלבד היחס שבין הנשמה לעולם הזה, שהוא הופעה של 'אלוקים חיים'¹⁷, שזהו יחס של דעת ותבונה; יש יחס נוסף, היחס שבין החכמה לבין החיים הרגשיים והטבעיים שלנו, 'אבא יסד ברתא'¹⁸. היחס שבין החכמה לבין החיים הרגשיים הוא המפתח לכל הסוגיה שאנחנו דנים בה.

עוד דבר מעניין, שלא מברכים על תפילין של רבינו תם. הסיבה שלא מברכים איננה בגלל הספק, אלא בגלל שזה אור גדול.¹⁹

חודש זיו

הרב כותב²⁰ שחודש אייר מכיל בתוכו את פסח ושבעות, אבל הם מופיעים בצורה מאוד קלילה, ללא רושם של איסורים וקדושה. לכן הוא נקרא חודש זיו, יש בו הארה מאוד עדינה,

¹³ שם.

¹⁴ שם, עמ' שצט, דרשת מוהר"ח.

¹⁵ מנחות, דף כט, עמוד ב.

¹⁶ יש שני מושגים שנקראים עולם הבא, חכמה ובינה. הבינה היא הנשמה והיא עולם הבא במובן הרגיל. הנשמה היא ממד פנימי שבא להאיר את העולם הזה. לחכמה אין יחס גלוי לעולם, אבל יש לה יחס רגשי שמתבטא בעולם הרגשי של כנסת ישראל. [א.ש.ל.]

¹⁷ עולת ראיה א, עמ' נ ('יגדל אלוהים ח').

¹⁸ האבא הוא החכמה, ויש יחס הדוק בינו לבין העולם הרגשי (הבת) (עיין – שמונה קבצים, קובץ ה, רלא; קובץ ז, קעא. [א.ש.ל.])

¹⁹ בדומה לתפילין של ראש. עיין עולת ראיה א, עמ' לא.

²⁰ עין איה שבת, פרק תשעי, נה.

סימנים דקים, אין בו אמירות חדות, אלא רק רשמים. זוהי הארה פנימית ועליונה של קירבה. בגלל שדברים פנימיים מאוד לא מופיעים באופן בהיר וברור, אלא רק בצורה של סימנים. בכל יצירה אמיתית הדברים הכי חשובים נאמרים ברמזים, הרמז מאפשר לך לקלוט את זה ולהבין כמה מדובר. לכן גם חודש זיו הוא פנימי ומהותי יותר מניסן וסיוון.

גם תפילין של רבינו תם הן כאלו. הן תפילין שהאור שלהם מאוד גדול, הן מקור של עולם הבא, אבל הרושם שלהן מאיר ברמז בעולם הרגשי, ב'מלכות', בכנסת ישראל, בחיים הטבעיים שבתוכנו. לכן דווקא תפילין של רבינו תם יכולות לתאר את הגאולה הנוכחית, כיוון שגם הגאולה היא אור גדול שלא מופיע בצורה של אמירות ברורות וחדות איך צריך להיות, כמו מצוות רגילות, אלא הוא מופיע ברמז וברושם.

עולם של אצילות

המהלך הראשון בשביל להסביר את הנס של הגאולה הוא פרק בו הרב סוקר ארבעה תקופות, עולם אלילי, עולם דתי, אידאה דתית בישראל, והאור של הגאולה.²¹

העולם האלילי והטרגדיה האנושית

העולם האלילי, העבר וההווה, עד כמה שהוא קיים, בכלו או במקצתו, בין השדרות האנושיות, שואף הוא להיות קשור אל הטבע כמו שהוא, בכל פנימיות נפשו ורוחו. החיים הטבעיים, בכל עזם, בכל קסמיהם, הם מגמתו האחרונה.

'העולם האלילי' הוא מושג מקביל למושג 'המציאות הריאלית'. יש אצל הרב הבדל גדול בין המציאות הריאלית לשכל הרציונלי. 'המציאות הריאלית'²² מתארת חיים עשירים ועמוקים. ואילו 'השכל הרציונלי', הוא ביטוי שמתאר את כל העולם של ניטשה²³ (העולם הדתי והפילוסופי).

המציאות הריאלית רוצה לחיות, היא שפה של חיים חופשיים ועמוקים. במיתולוגיה היוונית היא מתוארת כטרגדיה אנושית, כמאבק בין שני אלים; מצד אחד 'דיוניסוס' שרוצה חיים משוחררים ללא מעצור, שיכרון שמחה ויצרים; מצד שני הצורך בצדק, מוסר וערכים, אותם

²¹ קובץ ג, נה. וכן כל המובאות לקמן (מלבד הפרק על 'פולחן הטבע').

²² אורות הקודש א, עמ' רכג.

²³ לאו דווקא ניטשה. ניטשה מתאר את התופעה בספרו 'הולדת הטרגדיה'.

מייצג 'אפולו' שמביא עולם שכלי שמנסה ליצור יופי והרמוניה. כשבסופו של דבר המנצחים הם היצרים, אפולו לא מצליח להציל את העולם מההוללות שלו.

לפי הסברו של ניטשה, הניצחון של אפולו בא כשהוא מגייס לעזרתו את השכל הרציונלי. השכל הרציונלי מעמיד עולם שכולו בנוי על ההיגיון, ובעצם ממית את הדמיון. הבעיה שגם השכל הרציונלי לא הביא פתרון לבעיה האנושית כיוון שהוא איבד מהחיים את עצמם, את השמחה והכאב, הכל נעשה מפוכח והגיוני מדי. הרב הולך בדרך שונה, הוא מעמיד את הטרגדיה האנושית על נקודה אחרת.

אצל הרב הנקודה היא שבסופו של דבר יש בתוך האדם חרדה נוראית מהמוות, החרדה הזו עומדת ביסוד ובשורש התרבות האנושית.²⁴ מוות הוא דבר מפחיד לא רק ברגע המוות, הוא מפחיד במהותו כבר מהרגע הראשון. כיוון שאדם יודע שבסוף הכל פשוט נעלם ונגמר. ממילא גם מה שיש עכשיו הוא חסר משמעות. כל אחיזה אובייקטיבית במציאות היא בעצם עלה נידף, עלה נידף יכול להחזיק במשך שבעים שנה, אבל אחר כך הוא נעלם, אז בעצם אין לו משמעות גם כשהוא עוד קיים. החרדה הזו הביאה את האלילות וגרמה לכל העניין של השיכרון ואובדן החושים להופיע – השמחה באה כדי להדחיק את המוות.

על גבי העולם האלילי באו הפילוסופיה והדתות, הן רצו עולם מבוגר יותר, הן רצו להביא צדק ומוסר, הפתרון שלהם היה 'להלאים' את התופעה הזו ובעצם למחוק את הפרט, כשאדם עוסק במושגים כלליים, אין מקום לפרט, יש רק מושג אוניברסלי כולל שהוא נצחי מוחלט ולא משתנה. אפשר לומר שבעולם האלילי המוות נתפס כמעשה הרואי, יש הרבה שירה למתים, לעומתו בתפיסה הדתית ובפילוסופיה הרציונלית האדם צריך ללכת לקראת המוות באפסות, למחוק את האנושי.

אחד הדברים החמורים שהמושגים הכוללים מיצרים בעולם, תחת הדגל של האידיאליזם והמושגים הכלליים, הוא מחיקת הפרט ואיבוד ערכו. (ישנה טעות בהבנת המושג הכללי אצל הרב, שהמושג הכללי הוא כמו זרם הגולף, מין נהר ענק שזורם בתוך הים, יש לו צבע אחר וטמפרטורה אחרת, ובתוכו מיליארדים של ליטרים, אבל הם חסרי משמעות. הבנה כזו נכונה אצל הדתות, לא אצל הרב).

'העולם האלילי שואף להיות קשור אל הטבע כמו שהוא' – העולם האלילי חי את הטבע כמו אמנות, הוא רואה אותו במובן החי שלו, עם היופי ועם העומקים החיים שבתוכו. המדע

²⁴ עין איה ברכות, פרק תשיעי, ריז; אורות, עמ' קיג.

לא רלוונטי כאן, הוא טוב בשביל המבנים המדעיים שהוא נותן, אבל לא אלו החיים הטבעיים בכל עוזם ובכל קסמיהם'.

'החיים הטבעיים בכל עוזם ובכל קסמיהם' הם חיים שמכילים את שני הדברים, יש בהם רגשות ועומקים, ויש להם גם את השכל המדעי שיודע למדוד ולהביע אותם. הביטוי 'קסם' משמעותו בעיקר יופי, אבל הוא בא גם במשמעות של כישוף. הכישוף קשור להתמכרות לעולם הזה – זו נקודה שנדבר עליה בהמשך.

השמרים

אנחנו רואים את הטבע עם שמריו, והשמרים הללו, לא פחות ממה שהם קיימים במושג הגשמי, עומדים הם במושג הרוחני [פילוסופיה], במוסר [אתיקה], במהלך המחשבה והרגש, בסידור החיים החברותיים, ביחש איש לאיש ועם לעם, ובחזיון היותר עליון, על דבר גורל ההויה בכללה, ועל דבר הגורל של האישיות העצמית, של מה שהוא נצח וקיים ביחש להמהות האמיתית של העולם והאדם. הערכים של החיים, מהו עיקר וטפל, מה היא המגמה ומה הוא האמצעי והמכשיר, כל אלה יש להם מצד ההשתקעות במעמקי הטבע משפטים מיוחדים, שמוכן הדבר שיש בהם כח וחיים, יחד עם סרחון של רשעות, וטשטוש אידיאליות של עדינות עליונה. הרע והכיעור ששרויים הם במעמקים של הטבע, עושים הם את פרים, מוציאים גפן סדום, ומפריים שדמות עמורה.

השמרים הם במובן של יצרים תאוות, אבל הם לא מושג שלילי מוחלט, כיוון שאי אפשר לייין בלי שמרים²⁵, יין טוב צריך שמרים שיתסיסו אותו וישמרו על איכותו. אפשר לומר שהשמרים הם חלק מהפרדיגמה, הם בעלי משמעות מוחלטת והם לא נעלמים לאף מקום. מי שרוצה לקבל את העולם הזה, עם כל הקסם והיופי שלו, חייב לקבל גם את השמרים כמכלול. ההבנה הזו היא חידוש גדול של הרב, היא הפוכה מהתפיסות של קטילת הנחש, היא לא באה לפגוע בקדושה, אלא להעמיד אותה בצורה הנכונה – בחיים יש יצר והיצר הוא חשוב, אבל היצר הזה גם שופט את האדם, הוא חלק מהמשפט שאיתו הקב"ה שופט את המציאות. לכן השמרים הם גם מה שקובע את היחסים בין עולם הזה לעולם הבא.²⁶

²⁵ 'כשם שאי אפשר לייין בלי שמרים, כך אי אפשר לעולם בלא רשעים' (אורות התחיה, מה). יין טוב יושב על שמרים (זוהר ח"ג, קכח:; עיין אדיר במרום, דף לט; פירוש הגר"א, ישעיה, ה,ז).

²⁶ הכוונה שאמנם יש בחיים הרבה כוחות, עוצמה גדולה וקסם, אבל ללא יחס לעולם הבא אין לאדם את היכולת לשפוט בין טוב לרע, בין אמת לשקר, וממילא הדבר בא לידי סרחון של רשעות. עיין עין איה ברכות, פרק תשעי, רכא-רכב. [א.ש.ל.]

הרב מתאר כאן את המין האנושי במיטבו, עם המעלות שלו והחסרונות שלו, בלב שוכנים השמרים. ממילא יש באדם את שני התכונות, 'כוח חיים' שהוא הכוח המתעורר, הכוח שמניע את הכל, אבל גם 'סרחון של רשעות'.

העולם הדתי והרציונלי

אם אותו הקישור העליון, העומד למעלה מהטבע עם כל תערובות זוהמתו, לא היה מאיר בעולם, לא היתה כל תקווה לאצילות וגדולת רוח, יושר שלם, והכרות ברורות לטוב, ולאמת עליונה המתאחדת עם צדק טהור, להיות מופיעים בעולם להגיה חשכו.

'הקישור העליון' הוא מושגים טרנסצנדנטיים, מושגים שמעבר. עד כאן הרב תיאר את האהבה של המין האנושי אל הטבע כמו שהוא. אבל גם כשאוהבים את הטבע כמו שהוא חייבים לזכור שיש משהו מעבר לזה. זוהי נקודה חשובה, אם אין קישור עליון האנושות עלולה להתדרדר ולהתדרדר עד שהיא תגיע לחורבן נוראי.²⁷ אם אין לאדם נקודה מבחון ששופטת אותו, אז אפילו אם הוא שואף לדברים גדולים, בסופו של דבר הכל נמצא בתוכו. ואם הוא מלא רשע ושנאה, דווקא השאיפות הגדולות והאוניברסליות שלו יהפכו להיות כוח ההנעה להרג ורצח.

הקישור העליון הוא העולם הדתי או הטרנסצנדנטי, שלמרות הזוהמה שיש בו, אם הוא לא היה מאיר בעולם היינו מוצאים חברות עוד יותר נוראיות, כגון רוסיה והקומוניזם. כל המושחתות והאכזריות שלהם באה בגלל שהם הרגו את הדת. אז למרות תערובת הזוהמה שבדבר, בלעדיהם המצב היה גרוע יותר. איתם יש לפחות שאיפה, לפחות יש תקווה, געגועים למשהו עליון. האנושות התעדנה מכוח הגעגועים שלה למושגים אלווקיים. וכשגם הגעגוע נעלם, האדם נהפך למכונה, ליצור טכני.

טעות היסטורית

אנחנו רגילים לדברים של הרצ"ה על כך שהתפתחות הדתות הייתה טעות היסטורית²⁸. אין כוונתו לסתור את מה שאמרנו, הוא בעצם בא לומר שהיה יכול להיות אחרת. הטענה הזו נכונה, אם עם ישראל היה שלם ומתוקן היו יכולים לקרות דברים אחרים, אבל מכל מיני סיבות זה לא הלך, ואז באו הדתות כאלטרנטיבה²⁹, כך נוצרה הטעות ההיסטורית.

²⁷ לדוגמה, עיין אורות, ישראל ותחייתו, יז, יח.

²⁸ צמח צבי, אגרת עא.

²⁹ עין איה שבת, פרק חמישי, עט.

זה קשור לשאלה האם התחש היה חיה או בהמה³⁰. האפשרות שהתחש הוא בהמה מתאימה לאפשרות שעם ישראל היה מופיע בשלמותו ובגדלותו, כך שלמה רצה שהקב"ה יופיע כגיבור מלחמה³¹, כך היה צריך להיות לכתחילה, אומות העולם היו צריכים להיות בחינת בהמה, להיות טפלים לעם ישראל והכל היה שלם. אבל עם ישראל לא היה שלם, ממילא ד' הופיע כד' צבאות ואומות העולם כ'חיה'. ד' צבאות הוא הופעה רחוקה של אור ד', הוא הופעה של מקום שיש בו נבדלות. זה מקום שכבר אי אפשר להיסחף בו אחר הגודל, כי הוא לא מאיר. לד' צבאות יש מחיר, אבל יש גם יתרון. המחיר הוא שהעולם מתפתח בצורה איטית מתונה וגם מלאת רשע ואכזריות. היתרון הוא שיש עצמיות בעולם. על הדבר הזה הרב מדבר כאן, מכיוון שד' לא הופיע כגיבור מלחמה, האלוקות צריכה להתפתח דרך העצמיות של האנושות, וכשהאלוקות מתפתחת דרך העצמיות של האנושות, המחיר הוא כל מה שקרה כאן במשך שלושת אלפים שנה.

הנקודה החשובה היא, שלגבינו אין כל כך משמעות לכך שזו הייתה טעות היסטורית, בסופו של דבר אנחנו חיים בעולם של ד' צבאות, זה מרחב החיים שלנו, יש עצמיות בעולם³². ועל המצב הזה הרב כותב שאילולי ההשפעה של הדתות המצב היה גרוע יותר.

המשמעות של הסוגיה הזו לגבינו היא, שהתשובה שלנו לנושאים של המין האנושי, כגון פרטיקולריות ואוניברסליות, לא יפתרו בשיח האנושי, כיוון שהשיח האנושי מיצה את עצמו. הוא היה טוב בשביל זמנו, היו בו דברים טובים, כגון תקווה, שאיפה, געגוע, בלי התכונות האלו היינו אבודים היום, אבל בכל זאת הן אינן מספיקות. הן כמו אור חלש שנמצא מרחוק, ואומר לאדם שבכל זאת יש טעם לכל מה שקורה כאן, אבל בסך הכל אין תיקון אמיתי. ובעצם הרב אומר שיש פתרון, הפתרון הוא אחר, הוא לא להתמודד בתוך השדה האנושי, כיוון שהשדה האנושי רק מנציח את הבעיה. אלא ליצר שיח אלטרנטיבי, שיח ישראלי, שיח של גאולה.

³⁰ התחש מבטא את האור של העתיד שהאיר בתקופת המדבר, שהיא תקופה שמקפלת בתוכה את כל ההיסטוריה העתידית, (עין איה שבת, ב, עח). מתוך אותו הקשר 'לא הכריעו חכמים אם מין חיה או מין בהמה' (שם, פ), כלומר, איך נראית האנושות בעתיד, כמו חיה או כמו בהמה. עיין שם. [א.ש.ל.]

³¹ עין איה שבת, פרק שני, מג, ('שאו היה אפשר להיות התכלית מושגת בזמן קצר') – עיין שם. מלחמה איננה דווקא מלחמה של הרג, אלא גם כמו 'חרב תכשיט' (עין איה שבת, פרק ו, מד), שהיא הופעה גדולה שסוחפת אחריה את כל התופעות האחרות. [א.ש.ל.]

³² עם התכונה הזו עם ישראל ישפיע על האנושות בעתיד, דווקא כשהוא נמצא בארץ ודרך תכונה של לאום.

עולם של נשמה

אחרי שהרב תיאר את העולם האילי שאוהב את החיים הטבעיים, ואת התפיסה הטרנסצנדנטית שנותנת קישור עליון שמביא לעולם קצת תקווה, ועדיין גם זה לא פתרון אמיתי. עכשיו הוא מתחיל מהלך אחר, האמירה של עם ישראל:

אבל כשם שגדול, רחב, עמוק, רם ונערץ הוא הטבע, בכל הקיפו ובכל העושר הגדול של מכמניו החמריים והרוחניים, כן, ועוד באין ערוך יותר מזה, עומד על גביו העולם הגדול שלמעלה מן הטבע, העולם שהוא כולו אצילות וטוהר, הר ד' ומקום קדשו.

'עולם שכולו אצילות', הוא שייך רק לכנסת ישראל. לאומות העולם אין אצילות, גם אם נסביר שיש להם עשר ספרות³³, אלו עשר ספרות ששייכות לעולם העשייה, לאצילות אין להם יחס. צריך לזכור כשמדברים על עשר ספרות, זה דיבור ילדותי שכמעט ואין לו משמעות היום. היום הקבלה מדברת על עולמות ופרצופים, זוהי מציאות הרבה יותר מורכבת מעשר ספרות. גם בהקשר שלנו, אין מה להשוות בין עם ישראל לאנושות, כיוון שהאנושות נמצאת במקרה הטוב בעולם העשייה (יכול להיות שהם רק בקליפות), יכול להיות שהוא מקום נפלא. נמצאים בו דינוסוס, אפולו, אפלטון, שופנהאואר, וכל הפילוסופים המודרניים והפוסטמודרניים, אבל אין מה להשוות בינם לבין החיים שהרב מתאר כאן. הם נמצאים בעולם הטבעי עם כל הקסם הגדול שלו ועם געגוע למה שמעבר לו, אבל לא יותר מזה. כאן מדובר על הר ד' ועל אצילות אלו דברים שונים לגמרי.

בהתאם לכך הרב לא מתמודד עם הסוגיה של הפרטיקולריות והאוניברסליות בתוך המקום של הספק, אבל הוא גם לא מתעלם ממנה. הוא בא להגיד משהו אחר, הוא משתמש בה בתור ההכרח ששואל את השאלות, כך הוא לא נבלע בעולם הזה וגם לא מתעלם ממנו. הכאב שיש לדור הזה, 'אם ראית דור שאין התורה חביבה עליו', פותח פתח בשביל להיפגש בסופו של דבר עם ה'כנס'³⁴, עם התורה של הנסתר, זוהי התשובה שהצדיק צריך לתת. 'ההכרח הוא ציר האמונים'³⁵, דרכו האמונה שולחת את השליחים שלה, היא יוצרת את הכרח הפנימי והחיצוני, כדי שבסופו של דבר תבוא התשובה.

³³ כלומר עולם שמכיל את כל הקומות של המציאות, אמנות, מידות ומחשבה, עם כל הממדים שלהם. הרב מתכוון להגיד שיש אפשרות להסביר את העשר ספירות של אומות העולם כעולם אמיתי, אך ללא קדושה. ויש אפשרות אחרת להסביר שהוא עולם של טומאה. אבל בכל מקרה הוא לא יותר מעולם העשייה. [א.ש.ל.]

³⁴ עיין עין איה ברכות, פרק תשיעי, רעז.

³⁵ שם.

אין הכוונה לשלול לגמרי את התרבות האנושית, העולם הזה אינו קליפה אלא עולם העשייה. יש בו דמיון, אמנות ומדע, יש לו גם עולמות פנימיים יותר של רוח ונשמה, כל אלו מהווים כעין גוף לאלוקות. אבל יש עוד בחינות יותר גדולות, שהן כבר לא שייכות לעולם הזה, הן יותר פנימיות ויותר עמוקות. אלו שני העולמות שהרב תיאר, עולם הטבע עם כל הקסם שבו ומצד שני העולם האצילי שמעבר לטבע.

גם עולם האצילות הוא עולם טבעי, אמנם הוא 'מעבר לטבע', אבל סוף סוף הוא הנשמה שמאירה את העולם הזה. עולם האצילות איננו כמו שאר העולמות שהם מדרגה מעל העולם שמתחתיהם, אלא הוא מבט שחופף על הכל. עולם האצילות הוא האופן בו הקב"ה חי את העולם הזה. זו כנסת ישראל, זו האמונה שלנו. כנסת ישראל לא חיה בעליונים, היא חיה את העולם הזה בצורה אצילית. כמו התפילין של רבינו תם. עולם האצילות קשור גם לאור שמופיע בפסח, הוא אור גדול מאוד, אור של סובב, החסידות מסבירה אותו כמו משהו שבוולע ומסלק את העולם הזה, אצל הרב האור הזה לא בולע את העולם הזה, להיפך הוא נותן לו משמעות.

אלו הדברים שהרב אומר כאן: 'כשם שרחב הטבע בכל היקפו', הטבע בכל היקפו אלו הפרשנויות הגבוהות ביותר שאומות העולם נותנות למציאות, כולל גם סוגיות פילוסופיות וגם חוויות דתיות. 'כן, ועוד באין ערוך יותר מזה, עומד על גביו העולם הגדול שלמעלה מן הטבע, העולם שהוא כולו אצילות וטוהר, הר ד' ומקום קדשו'.

בתוך האצילות יש שתי בחינות, 'חכמה' ו'בינה', שתיהן אצילות; ההבדל הוא שהבינה מאירה במקום של חושך, במקום של מוות, כדי ליצור לנו עולמות יותר גדולים; והחכמה היא האור מצד עצמו.³⁶

אנו חייבים גם את החכמה וגם את הבינה, אי אפשר לבחור רק את אחד הממדים של עולם האצילות. בחירה רק בצד אחד הינה כמו משפחה חד הורית, הבינה לבדה היא משפחה שיש בה רק צד של יחס, והחכמה לבדה היא משפחה שיש בה רק את הדברים מצד עצמם, כדי ליצור חיים מלאים הממדים האלו מוכרחים להופיע ביחד.

עולם האצילות מסלק את הניכור שיש בין הטבע לעולם העליון. אבל גם בתוך עולם האצילות יש בחינה שהם עדיין עומדים אחד מול השני – זוהי ההופעה של הבינה,

³⁶ בעולת ראייה א, עמ' כא, ('כי עמך מקור חיים') – הרב קורא לבינה 'חיים', בתור מושג שמתייחס למוות ועשוי לסלק מוות, ולחכמה הוא קורא 'מקור החיים', היא אור חיובי שאיננו מתייחס למוות. [א.ש.ל.]

הבינה היא הנשמה, הממד הפנימי שיש לכל דבר. הנשמה היא מקור התודעות, היא מופיעה מלמעלה כעולם של מחשבה, כך שיכול להיות שהיא תיצור נתק מסוים, בדומה לנבואה שגורמת לאנשים לאבד את היחס לפרטים. הנשמה היא כמו היופי של עולם הבא, היופי מושך את האדם מהעולם הזה.³⁷ אבל עולם הבא הזה איננו נמצא 'שם' מעבר להרים, הוא נמצא בעצמיות הפנימית הקיומית של האדם.³⁸ זו הסיבה שעולם הבא הוא 'אצילי' ולא 'טרנסצנדנטי'.

כאן נראה שהרב עדיין מדבר על הבחינה באצילות שסותרת את העולם הזה:

מפני העומק והגודל של כל אחד מהעולמים הללו, שהם כהררי אל לרום וכתהום רבה לעומק, כיון שהאדם מתקשר באחד מהם, הרי הוא מושכו אליו, עד שהקשר שלו עם העולם האחר מתרופף ונחלש. כך היא המדה בעולם הטבע, וכך היא המדה בעולם האצילות שלמעלה מן הטבע.

הסתירה כאן היא במובן הגדול, הנשמה היא השכינה העליונה שיושבת על העולם הזה ומאירה אותו – היא משמשת לו כמו כתר.³⁹ אחד המקומות שהרב מתאר בצורה מאוד חריפה את הסתירה הזו הוא, בין יום כיפור לסוכות.⁴⁰ ביום כיפור האדם כמו מלאך עד שאחר יום כיפור אין לו אחיזה במציאות, וממילא הוא גם עלול לחטוא, לכן אין משפט בתקופה הזו.

חולשה אנושית

האצילות המדוברת כאן היא הופעה של הנס הרגיל, שמאיר את הטבע באור של הנשמה. לכן מי שאחוז בזה לא יכול להיות אחוז בזה, כמו במלחמות בית דוד שהיו נותנים גט לנשותיהם.⁴¹ על העולם הבא במובן הזה, הרב אומר שהוא טעות:

³⁷ הרב מתאר את היופי כהופעה של שורשי המוחין. ה'מוחין' לעומת ה'מידות', הם באלוקות, והמידות הן כשהאדם שוקל את כל הממדים כל אחד בשקל מיוחד והולך לממש אותם. אז המהות, הנשמה, היא מוח, היא היופי, זו מהות אצילית שבאה ומאירה בתוך העולם, אחר כך צריך להפוך אותה למידות, המידות הן המרחב שיכול להכיל את הדבר.

³⁸ לאדם יש שני עצמיות 'מעצמו לעצמו' (עיין בשיחה 'שני כתרין א' עמ' 3), העצמיות שקשורה למפעל היא העולם הזה, ובעצמיות הפנימית הקיומית יש שתי בחינות, יש את הבחינה שהקיום נמצא בכל מקום, זו הבחינה של הופעת הדברים מצד עצמם (החכמה), ויש את הבחינה של איך שזה פונה אלינו (הבינה), הבחינה הזו מופיעה מלמעלה.

³⁹ השכינה הזו נקראת 'בינה', היא השער החמישים שמופיע אחרי שאדם מטפס ועובר את כל התהליך של העולם הזה, עד שבסופו של דבר הוא מגיע ליסוד נשמתי. כמו חג שבועות אחרי כל התהליך של ספירת העומר. ⁴⁰ עולת ראייה ב, עמ' שסז.

⁴¹ במלחמות בית דוד פעלו מתוך היסוד הנשמתי, לכן הם היו צריכים לתת גט לנשותיהם, כיוון שהנשמה עומדת בסתירה לגוף. עיין בשיחה 'לבוש ההוד א', על ההסבר של הנס הישראלי (עמ' 10-8).

אבל חולשה אנושית היא מה שלא יכול לקשר את עצמו יפה יפה עם הערכים כולם של שני העולמים, והרי הולך הוא האדם ומשתלם, הולכות הן הנשמות ומתבסמות, עד שיסתגל סוף סוף האדם להזיו המלא ולחוסן השלם של קוממיות, שהוא מצב של שתי קומות, קומת הטבע וקומת האצילות, בכל מלואם ושלמותם.

מהי החולשה שהרב מדבר עליה כאן? האם אנו יכולים לפתור את עצמנו באמירה הפשוטה שאנחנו רוצים גם את הטבע וגם את עולם הבא? וודאי שלא. הסוגיה הזו קיימת גם היום באופן חריף ביותר, עולם נשמתי באמת מושך אותנו מהעולם הזה, בגלל שהוא כל כך מקסים, מופלא ועליון שכבר לא זקוקים לעולם הזה – זו החולשה שהרב מדבר כאן. רשב"י היה צריך להיות קבור באדמה שלוש עשרה שנה, בשביל להגיע למצב השלם.

הרב מתאר את הבעייתיות הזו במקומות רבים. מדובר על כך שאדם מבין שיש קודש, אבל הוא בז לכל ה'כלום' שיש מסביב^{42,43}. אחד המקומות המעניינים שהרב כותב על עצמו⁴⁴, שאין לו כוח לכל הטרדות הפעוטות שאנשים מביאים לפניו, ולכל האנשים שרוצים לדאוג לו והם לא יודעים כמה סבל הם גורמים לו בעצם הנוכחות שלהם.

הדוגמה הזו נמצאת גם בפילוסופיה, שיש לה בוז כלפי העולם הזה. אם בפילוסופיה הדבר הזה קיים, קל וחומר כשהנשמה מאירה. ובכל זאת הרב אומר שזו חולשה אנושית.

קוממיות

'הזיו המלא והחוסן השלם של קוממיות, שהוא מצב של שתי קומות, קומת הטבע וקומת האצילות'. האדם צריך שיהיו לו שתי קומות⁴⁵, עולם הזה ועולם הבא. שתי הקומות האלו הם האדם בשלמותו, הם כמו הנפש והנשמה, הנפש היא עולם הזה, והנשמה היא עולם הבא. שתייהם עולמות נפלאים ומלאים.

⁴² אותו דבר הרב מתאר בסוגיית עמי הארץ הישראליים: אצל עוקבן בר נחמיה (עין איה שבת, פרק ה, פג). וכן על עם הארץ שקורא לארון הקודש ארון ולבית הכנסת בית העם (עין איה שבת, פרק ב, ט). עמי הארץ 'מותו ולא בחכמה' (איוב ד, כא), הם 'מותו בגלל המדרגה הזו, בגלל שמאיר בהם אור אצילי נשמתי, ואז הם בזים ומתרחקים מהפרטים ומכוח העשייה, ובעצם מתרחקים מכוח המשפט והצדק. עם הארץ יודע את ההלכות אבל הוא בז לתופעות האלו, הוא בז ל'כלום' שמסתובב שם.

⁴³ בין השאר, הרב כותב גם על הנבואה (אורות הקודש א, עמ' רעח) שיש לה בחינה כזו.

⁴⁴ אגרות ראה, אג' תרצא; אג' תשסד. [המעניין הוא שהרב חוזר בו תוך כדי דיבור, ומסביר את המעלה שיש בלשמש את הציבור. אבל אנו רואים עד כמה הסוגיה הזו קיימת ונכונה גם אצל אנשי מעלה. א.ש.ל.]

⁴⁵ עיין גם בעין איה ברכות, פרק שישי, ס.

דברי הרב כאן הם דברים מופלאים. ישנם הוגי דעות שרוצים להשוות את הדברים האלו לפילוסופיה ולבודהיזם. עצם ההשוואה היא עוול לרב, וחוסר הבנה. הפילוסופיה היא בדיחה לעומת מה ששכתוב כאן. פילוסוף הוא כמו מתכנת של תוכנה, הוא מתכנת את המציאות, הוא יוצר איזושהי הדמיה, איזושהו מושג טרנסצנדנטי שמעבר לאדם, והמושג הזה הוא ריק. ואילו הנשמה איננה ריקה, היא עוד הרבה יותר מלאה ממה שאדם מסוגל להבין – הופעת נשמה איננה דת. גם ההשוואה לבודהיזם אינה נכונה. בבודהיזם יש אל טרנסצנדנטי ויש להם אמירות פילוסופיות כלליות גם הם מחפשים משמעות במעבר, אבל זו אינה נשמה, זה לא עולם הבא.

התופעה היחידה שמסוגלת להבין מהו עולם הבא היא שירה, אבל עדיין אין משוררים של עולם הבא. אחד מגדולי המשוררים בעולם כתב את פאוסט, פאוסט מדבר על כך שלהיות דתי משמעותו לחיות בתוך ספרים ואבק, ורק אם אדם מוכר את נשמתו לשטן הוא מתחיל לחיות. גם ביאליק מתאר דבר דומה, שהוא מחפש חיים ולא רק ספרים. הופעת נשמה היא שירה אלוקית, שירה אלוקית יוצרת את מה שאותו משורר גרמני מתאר, אבל באלוקות. בשביל לתאר דבר כזה צריך להיות עשיר לא פחות מהומרוס וכל הגדולים האלו, אבל לא בעולם הזה, אלא בעולם הבא. אם אדם לא יודע לעשות את זה, עדיף שלא יעשה, כיון שזה לא זה, זה מוות או מר ממוות, זה גורף אותו למקומות חסרי חיים. פילוסופיה היא מוות, ודת היא מר ממוות. הופעת הנשמה היא הופעת נשמה, כשהיא מאירה באדם הוא נעשה בעל שירה. שירה היא הופעת השכל היותר גדול⁴⁶, שכל איננו אינטלקט, שכל הוא קומה, הוא עולם מלא.

עדיין אפשר לקחת את מה שכתוב כאן ולזייף אותו. להסביר את זה כמו לבטים של דתיים, שהם בעצם כיבוס של היהדות. אבל אם נקשיב לרב נראה שיש כאן עולם מופלא, עולם אצילי, עולם הבא הוא קומה חדשה של חיים. בעולמות של הדתיים אין משכיל⁴⁷, אין סובייקט שחי בעולם, ואם יש סובייקט הוא השטן. ואילו שירה אלוקית היא שירה שיש בה סובייקט, שיש בה מי שמרגיש וחי את הדברים, זו שירה אמיתית. צריך לדעת להבדיל בין נשמה לבין פילוסופיה, בין העולם הבא של הרב לבין העולם הבא הדתי. הנושא כאן איננו חיפוש טרנסצנדנטי של משהו שמעבר אלי, אלא עולם אימננטי שהוא של האדם, והוא גם עולם שלם אצילי שיש בו סובייקט אלוקי שחי את הדברים.

⁴⁶ עולת ראייה א, עמ' ר (שירו לו, זמרו לו, שיחו בכל נפלאותיו).

⁴⁷ מתוך השלישייה 'משכיל' 'מושכל' ו'שכל'. אין משכיל הכוונה שאין מי שחי את הדברים. [א.ש.ל.]

נחזור לתפילין של רבינו תם. ההבדל הוא בסדר הפרשיות, בתפילין של רבינו תם שני ה'והיה'⁴⁸ נמצאים אחד ליד השני, הם כנגד שני ה' של שם הוי"ה. כשהם נמצאים אחד ליד השני, זה מתאר עולם של גבורה מאוד גדולה.⁴⁹ אפשר להבין את הגבורה כמשהו נורא ואיום, אבל במובן האמיתי גבורה היא הדבר הכי מופלא שקיים, עולם של גבורה הוא עולם של מחשבות שקדמו לעולם⁵⁰, שהם איך שהקב"ה חי את הכל במובן הכי אותנטי שיכול להיות, שאין שום דבר מחוץ אליו או מעבר אליו. זוהי שירה אמיתית. הגבורה הזו מורכבת משתי מלכיות, אחת עם 'תגא' (עולם הבא) (ה' ראשונה) ואחת בלי 'תגא' (עולם הזה) (ה' אחרונה), וזוהי המלכות של הקב"ה. שני העולמות האלו מופלאים, רק שפות שיש בהן עושר, גודל ומרחב, יכולות לתאר אותם, ולא השפות הדתיות טרנסצנדנטיות. לפי זה האדם שחי שתי קומות, הוא אדם שחי הן את הפן הגלוי והן את הפן הגנוז של המציאות, הרב מתאר את זה כעשרים וארבע ממדים⁵¹. הפילוסופיה היא לא יותר משישה ממדים. צריך להתרגל שנשמה היא לא פילוסופיה. בדיוק כמו שלדעת את עשר הספירות, עדין לא נותן הבנה בדברים פנימיים, כיוון שיש הרבה עשר ספירות כך שזה לא עוזר לך לדעת את המקום שלך. בדומה לאדם שנותן נקודת ציון ליד הר, הרי יש הר גם בנפאל וגם בדרום אמריקה, הר איננו נקודת ציון. אפשר לראות אצל כל מי שמשווה בין הרב לדתות או לפילוסופיה, עד כמה הוא פרימיטיבי, הרב היה חי במרחבים הרבה יותר מופלאים.

האדם שלאחר החטא, שנטלו ממנו אורותיו, זיוו, חייו, קומתו, וכל יתרונותיו העליונים, נפל בפלחן הטבע, ואור האצילות הלך ונתרחק ממנו. נתקשר האדם עם הטבע, נתקשר עם טובו ועם רעתו.

פולחן הטבע

את פולחן הטבע הרב מסביר במקום אחר⁵²:

שלש מדרגות הן, שהשלמה הפרטית והכללית לישראל מחויבת להיות מבוססת עליהן, השיבה אל הטבע, אל המוסר האנושי, אל יסוד האומה. והקדושה העליונה חלה דוקא על גבי שלשתן.

⁴⁸ בתפילין של רש"י ארבעה פרשיות, סדר הפרשיות הוא: 'קדש לי', והיה כי יביאך', 'שמע ישראל', 'והיה אם שמוע'. ובתפילין דרבינו תם: 'קדש', 'והיה כי יביאך', 'והיה אם שמוע', 'שמע'.

⁴⁹ בדרך כלל הו' מפריד בן שני הה', ובתפילין של רבינו תם הו' לא מפריד, זה הופך את הו' למשהו מאוד מיוחד, ו' זה נחש, נחש דקדושה

⁵⁰ עיין 'שיחה לראש השנה תשע"ד'.

⁵¹ [באופן פשוט: המרחב בנוי משישה ממדים (שש פאות של קוביה), לכל מרחב גלוי יש מרחב פנימי גנוז (=12), כנגד שתיים עשרה הממדים שיש לנו ישנם עוד שתיים עשרה ממדים באלוקות.] עין איה שבת, ב, רפב.

⁵² אורות הקודש ב, עמ' תצג.

כלומר, יש שלוש מדרגות שאנחנו חייבים לחזור אליהן, ובלעדיהן אי אפשר להופיע את הקדושה העליונה; טבע מוסר אנושי ויסוד האומה.

העבודה האלהית היותר עליונה היא אותה שהיא מקושרת ישר אל הטבע. נתחלה קדושה עליונה זו על ידי זוהמת האדם, שהשחיתה את פולחן הטבע, בעשותה אותה למפלצת אלילית, במקום שהוא צריך להיות בסיס איתן להאידיאליות העליונה. זיהרא עילאה דאדם הראשון היא כוללת מדה עליונה זו... העסק בפרק שירה הוא היסוד של התשובה אל הטבע. זאת היא התשובה התחתונה שהיא העליונה... בזה קונה הוא את ערובתו שלא ישפל וירד מטה מטה, שלא יהפך לכלי מות מחבל את עצמו ואת אחרים...

תשובה טבעית גופנית

אני רוצה קצת להסביר את המושג 'השיבה אל הטבע', הרב כותב שהיא 'התשובה התחתונה שהיא העליונה'. גם בפרק הראשון של אורות התשובה הרב מזכיר 'תשובה טבעית גופנית'. ר' צבי פעם שאל את הרצי"ה, איך יכול להיות שבפרק הראשון של אורות התשובה הרב פותח בלהיות טבעוני. אין רע בלהיות טבעוני, אבל בזה לפתוח את אורות התשובה? ! זה מתאים לפרק י"ד יחד עם כל הפרטים שצריך לחזור בתשובה. בשביל להבין את השאלה צריך מתח פנימי, הרב היה יהודי של צלם אלוקים, הרב מתחיל בנשמה, בבעירה שלו לקב"ה ולא לאלוקות. מה לדבר הזה ולטבעונות? התשובה של הרצי"ה הייתה המשפט הזה, 'תשובה תחתונה שהיא עליונה'. הרב מדבר על זיהרא עילאה דאדם הראשון, זה מושג שקשור לתחיית המתים, בעצם הדבר הכי ראשוני שהרב אומר הוא שהגוף קדוש, שהגוף אלוקי, זו התשובה הטבעית שמופיעה בתחילת אורות התשובה. להיות אדם טבעי, משמעותו לא להיות עובד עבודה זרה, לא להיות דיוניסוס, אלא להיות אדם אלוקי, להיות אדם הראשון, להיות אדם ששייך לתחיית המתים. הרב היה בוער באהבת ד', והוא בעצם מתאר את האור של הגאולה.

זו לא מדרגה ששייכת רק לצדיקים, להיפך, 'בזה קונה הוא את ערובתו שלא ישפל וירד מטה מטה'. אי אפשר להרוג את העולם הזה, לכן אם אדם רוצה להרוג את העולם, הוא בעצם משאיר אותו בזהמתו. הדרך היחידה לתקן אותו היא בדרך הזו, שמאירים בו בהארה אלוקית, שחושפים את האלוקות שבתוכו, זו תחיית המתים.⁵³

⁵³ אורות, ישראל ותחייתו, פרק יב.

אלו הדברים שהרב אומר גם אצלנו – 'האדם שאחרי החטא, נפל בפלחן הטבע, ואור האצילות הלך ונתרחק ממנו'. זה הפשט בכך שנגזרה מיתה על האדם, בני אדם מתים בגלל הנקודה הזו. בגלל שאין להם את האור של תחיית המתים.

העלאת פנינים

בא ישראל לעולם, התחיל לגלות אותו האור הגדול המנצח על הטבע, העומד ברוממות עדניו והדר זיוו.

האור המנצח על הטבע הוא עולם הבא. עדיין מדובר כאן על היהדות הניסית, שהיא היהדות של הנשמה שמנצחת את הטבע. זה התפקיד של התורה, לנצח את הטבע. לכן היא נקרא תורה, מלשון הוראה; התורה של העתיד נקראת חיים – 'עכשיו תורה נתתי לכם, לעתיד לבא חיים אני נותן לכם'⁵⁴.

המגמה היא לתמם את שני החזיונות, הטבע והאצילות, אבל לא בא עדיין תור הגמר. רוחק ישראל מן הטבע, נעשה רפוי בקישורו אליו, ומצא את עצמו לקוי לעומת גויי הטבע. קנאת ריווי משאלות הבשר והטבע, בכל אוצריו, בכל יפעות קסמיו, הסיר אותו מן המסילה, ועד כה לא באה הרפואה השלמה לעולם.

'גויי הטבע' הם מעצמה, ואנחנו עם קטן. אבל אין זה בגלל שעם ישראל במהותו קטן, אלא שבעם ישראל העולם הזה נחלש בגלל שהוא קשור לעולם הבא, בגלל הופעת הנבואה. אבל גם מצד החטאים שלנו והגלות.

הננו הולכים ומתקרבים אל המטרה, חוזרים ומזרחים עלנו קסמי הטבע, אחרי שכבר דולדל איגודינו עמו, חלקים רבים מאתנו נצדים ברשתו, והטובים והנבונים מעלים פנינים, מתקרבים אל הטבע ביפעת האצילות, מקשרים שמים וארץ יחד, מראים שאיפה של התקשרות מעשית, רצונית ואידיאלית, עם הטבע, בצביון יותר שלם מכל עם פולח לטבע, הנטול מאור האלהי העליון המרענן אותו.

⁵⁴ אורות הקודש ג, עמ' קו.

מיהם 'הטובים והנבונים' שהם 'מעלים פנינים'? ישנו תיאור של הרב על שלוש סוגי נשמות⁵⁵. נשמות של צדיקים, לעולם לא נופלות בעולם הזה. נשמות של רשעים, הם אלו שנופלים בעולם הזה. אבל יש נשמות שמתפרצות לרדת לעולם, גם הם נופלות בגשמיות של העולם אבל הן שבות ומתקנות אותו, אלו נשמות ששייכות ל'בן פרציי', נשמות של משיח – הן אלו שיודעות להרים את הפנינים.

צדיק שלא נפל לרע ובוחר באופן בחירי להיכנס לרע, בדרך כלל הוא לא מצליח, כמו השלושה שנכנסו לפרדס ולא הצליחו. ואילו רבי עקיבא, לא בחר להיכנס לרע, הוא נולד בתוך הרע, הוא היה בן של גרים. גם יוסף ומשה, הם לא בחרו להיכנס למקומות רעים, הקב"ה הכניס אותם שם. נשמות כאלו הן אלו שיודעות להעלות פנינים. ההסבר הזה מתאים לביטוי 'נבונים', נבונים זו הופעה של הבינה, של הדעת, זוהי ההופעה של הקב"ה לבעלי תשובה.

יפעה

כאן הרב מתחיל להסביר את האור של הגאולה הנוכחית. הביטוי שמתאר אותה הוא, 'מתקרבים אל הטבע ביפעת האצילות'. יפעה היא שילוב של יופי והופעה, ההופעה שייכת לחכמה והיופי הופעה משלב גם את הבינה בתוכו. החכמה מתארת את החידוין מצד עצמו, והיופי מתאר את התארים. לדעתי זהו החידוש של הגאולה הנוכחית, ששתי הבחינות האלו קיימות ביחד.

ה'יפעה' היא האור של התפילין של יד דרבנו תם. תבינו, מצד החכמה, תפילין של ראש דרבינו תם הן הרבה יותר גבוהות מתפילין של ראש דרש"י, אפילו בתפילין של רש"י יש ספק אם לברך על תפילה של ראש⁵⁶, לפי זה לתפילין של ראש דרבינו תם אין כמעט שום יחס אלינו, הם פלא פלאים. אבל בכל זאת לתפילין של יד דרבנו תם יש יחס אלינו – זו היפעה.

לסיום – ההוד

הוד הגדולה הזאת גנוזה היא במשיחיות הישראלית, שהיא מלכות שמים וארץ יחדו, גילוי אור ד' עושה שמים וארץ, הקורא אליהם ויעמדו יחדו.

האור שיכול לחבר את היופי עם ההופעה הוא ההוד, הוא האור המשיחי. הוא עולם של גבורה, שבעצם מחבר את היופי עם העולם הרגשי שלנו – אלו שתי שכונות, היופי הוא

⁵⁵ שמונה קבצים, קובץ ה, קצב.

⁵⁶ עולת ראייה א, עמ' לא.

שכינה עלינו, והעולם הרגשי הוא שכינה תחתונה⁵⁷. ואפשר להרים את ההוד גבוה יותר, שהוא יבטא את המחשבות שקדמו לעולם – זה קשור לה' של תפילין דרבינו תם, הם מבטאים עולם של גבורה מאוד חזק.

מהו ההוד שמסוגל לחבר את העולם האצילי שדיברנו עליו, עם העולם הרגשי, ולהופיע אותו כיפעה? אחד המקומות הבולטים שהרב מזכיר את ההוד, כשהוא מסביר כיצד אדם ניצל משד של בית הכיסא⁵⁸. בית הכיסא הוא לא רק השירותים הפרטיים של פלוני, אלא בתוך העולם הטבעי של האדם, יש בחינה שהוא דומה לשירותים, הוא מעגל שלם של קסם ויופי. בשירותים אי אפשר ללמוד תורה, כולל לא לימוד תורה של אור אין סוף. (יש כאלו שאומרים שאפשר להיכנס לשירותים ולהתייחד עם אור אין סוף, בגלל שמבחינת אור אין סוף אין הבדל בין קודש קודשים לשירותים. אבל לדברי הרב זה לא נכון⁵⁹). אז מה יציל את האדם מהמקום הזה? מה יפתח לו את החלון? ההוד הוא חלון האורה שמאיר לאדם גם בשירותים.

מה הסיבה שאי אפשר ללמוד תורה בשירותים? שמעתי מר' צבי, בשירותים תמיד יש פורנוגרפיה, אבל הסיבה איננה בגלל שיש פורנוגרפיה בשירותים, אלא בגלל שיש שירותים יש פורנוגרפיה. כשאדם עסוק בנמיכות זה מעורר אצלו את הפורנוגרפיה, נמיכות מעוררת נמיכות, לכלוך מתאר לכלוך. ככה גם כל הקסם האנושי, הוא מתחיל ביופי שהוא קסום, אבל בסופו של דבר הוא משפיל את האדם למקומות הכי נמוכים שיכול להיות, אדם מתדרדר ויורד. האלטרנטיבה שיכול להציל את האדם, היא פשוט לעצור את התהליך הזה.

איך עוצרים את התהליך? שמעתי מהרב שג"ר על רבי נחמן: היו שואלים אותו אם הוא שמח, הוא אמר שרוב הזמן הוא לא שמח, אבל הוא בוחר להיות שמח. דווקא כשאין לאדם כלום, אז אדם צריך להיות שמח – כיוון ששימחה היא בחירה להיות שמח. באופן דומה גם אצל הרב האלטרנטיבה היא לא לחיות בתוך הספקות האנושיים, אלא להעמיד עולם האחר. זה עניין בחירי.

זה מה שההוד עושה. ההוד מעמיד עולם אחר, הוא מאיר בתוך העולם הרגשי אבל מצד המחשבות שקדמו לעולם. הקב"ה נותן לפי ערכו, זוהי גבורה מאוד אלימה ותקיפה, שהיא מחברת את העליונים והתחתונים ביחד.

⁵⁷ עיין קובץ הקנד.

⁵⁸ עין איה ברכות, פרק תשיעי, רמב-קמז.

⁵⁹ כשאתה בא מצד אור אין סוף אפשר לראות גם את השירותים כמו קודש הקודשים, אבל מתוך השירותים אי אפשר לראות כלום. [א.ש.ל.]

ההבדל בין הוד לנצח, שנצח הוא עמלי ובחירי, וההוד הוא הדבר הטבעי. לשירותים אפשר להיכנס רק עם הדבר הטבעי, עם סגולת ישראל ועם צלם אלוקים שבאדם, כשאדם נכנס ככה לשירותים הכל נעלם.

סיכום

ההוד קשור מאוד לכל המהלך שעשינו על עולם הזה ועולם הבא, ואחר כך האצילות שהיא מדרגה יותר גבוהה שמחברת ביניהם. עולם הבא מאוד משמעותי כאן, הנשמה מאירה והיא מבטלת את העולם הזה ומאפסת אותו, כמו ביום כיפור שלאחריו האדם נמצא מעל העולם, כמו מלאך. אחר כך באה המדרגה של האצילות שלא מפרקת את שתי הקומות, אלא הופכת אותם לקומה אחת. שהיא הגאולה של בית שלישי, שבה אפשר לדבר על נס שבא בכפייה, והכפייה לוקחת את הטבע ומרימה אותו. זו גאולה של נס במובן הרבה יותר כולל, נס שכל עולם האצילות מופיע, הנשמה, החיה והיחידה. ההוד מכיל את כל הדברים האלו. הוא אור של תחיית המתים, הוא כמו זיו, הוא לא מופיע בצורה של מצוות ואמירות נוקבות ובהירות, כמו יום טוב וכמו שבת, אלא הוא מופיע בטבעיות של החיים, כמו רקע.